

RITUALI OKO SMRTI POGINULIH BORACA (PRIMJER SAMOBORA)

LELA ROĆENOVIC
Samoborski muzej
41430 Samobor, Livadićeva 7

UDK 393:355.02 (497.13)
Stručni članak
Primljeno 8.VI.1992.

Rituale oko smrti poginulih boraca u ratu nametnutom Hrvatskoj autorica promatra u gradiću Samobor kraj Zagreba u razdoblju od srpnja 1991. do lipnja 1992. Posredstvom osmrtnica i sjećanja, pogreba, spomen-obilježja na mjestu smrti, te komemorativnoga panoa s fotografijama poginulih prati se izražavanje sućuti, ali i očuvanja integriteta zajednice. Na komemorativni pano postavljen na trgu Samobora zajednica počinje reagirati izmišljanjem priča o načinima smrti boraca, ali i obilježavanjem nekih tradicijskih blagdana iz godišnjeg ciklusa. To mjesto postepeno postaje kulturno mjesto koje posjećuju i službene delegacije koje dolaze u Samobor.

Domovinski rat u Hrvatskoj počeo se u samoborskom kraju na neposredan način osjećati 25.VI.1991. godine, kad je dio općine Samobor, naselja Otok i Obrežje kod Bregane, postao i pogranično područje države Hrvatske prema državi Sloveniji. Oko tog mjesta pojavili su se pripadnici slovenske Teritorijalne obrane, a istodobno i oklopne jedinice JNA. Slijedi i incident oko odbijanja radnika Remontnog zavoda u Bregani (među kojima je i veliki dio Samoboraca) da rade za JNA. U to se vrijeme već osnivaju jedinice Civilne zaštite i Narodne garde. U srpnju je već počelo dežuranje ispred vojarnje *Sedam sekretara SKOJ-a* u Samoboru, ali i pomaganje u bijegu vojnicima-dezerterima. Sve je više samoborskih dobrovoljaca u Zboru narodne garde Republike Hrvatske. Samoborci se nalaze u borbama oko Borovog Sela, a najviše u Pokupskom, te na širem području Novske gdje djeluje 151. brigada, tzv. Samoborska brigada.

Međutim, već se od srpnja 1991. može u većoj mjeri pratiti mobilnost čitave zajednice (ovdje podrazumijevam općinu Samobor: mjesto Samobor i oko osamdesetak okolnih sela - bez obzira na to što su se neki dijelovi općine razlikovali prema stupnju intenziteta mobilnosti). Uzrok te mobilnosti je obrana zajednice. Da bi se savladala krizna situacija, dolazi do izrazito razvijenoga sustava obrane u kojemu sudjeluju formalne i neformalne skupine, te pojedinci: policija, vojska, Teritorijalna obrana (kasnije nazvana Pričuva Zbora narodne garde), Hrvatska pozadinska fronta, Krizni štab. Tu djeluje i zdravstvo, Crveni križ, katolička crkva te različite gospodarske i društvene organizacije i institucije, a i škole i neformalne skupine i pojedinci okupljeni oko nekih dobrovoljnih akcija.¹

Ova potreba zajednice da čvrsto zbije svoje redove u cilju obrane i vlastitoga samoodržanja, može se pratiti i u ritualima oko smrti poginulih boraca².

OSMRTNICE I SJEĆANJA

Do kraja svibnja 1992. godine poginulo je 27 boraca³. Njihova smrt objavljuje se osmrtnicama u novinama "Vjesnik", "Večernji list", "Samoborske novine" i "Samoborski list". Rodbina poginulih stavlja tiskane osmrtnice na drvo na raskršću ili u središtu sela, te na rasvjetni stup, tj. na mjesta koja u samoborskom kraju imaju funkciju "informativnih stupova", mjesta na koja se stavljaju i druge važne informacije: prodaja kuće, ponuda usluga i sl. Nakon pogreba se u istim novinama objavljuju i *Zahvalnice*, zahvala rodbine poginuloga upućena pojedinim organizacijama, obiteljima i pojedincima koji su pomogli da se pokop obavi na dostojan način. Na dan smrti objavljuju se *Sjećanja, In memoriam*.

Ovdje možemo govoriti o obrascu "junačke smrti" (Rihtman-Auguštin, 1978 :125). Smrt borca domovinskog rata doživljava se kao smrt vojnika koji je pao za domovinu i za one koji u njoj danas žive. Zato u žalosti za njim, ali i u zahvalnosti zbog njegove žrtve, sudjeluje ne samo njegova obitelj i prijatelji već i šira zajednica. Njegova smrt simbolično okuplja čitavu zajednicu oko njegova odra. Ona tako potvrđuje svoje jedinstvo, ali i zajedničke, u ovom trenutku najvažnije vrednote: slobodnu i nezavisnu Hrvatsku. Kako je on svoj život dao za njezino ostvarenje, u osmrtnicama se ne spominje njegovo zanimanje (što je u osmrtnicama uobičajeno već iza njegova imena i prezimena obično stoji odrednica *hrvatski gardist* ili *gardist*). Isto je tako obvezna formulacija koja ukazuje na njegovu žrtvu: "... položio si svoj mladi život za našu lijepu i samostalnu Hrvatsku"⁴, "... poginuli su hrabro, za domovinu"⁵ ili u jednom poetski intoniranom *In memoriamu*: "... na tvom jednosmjernom putu od istine do slobode..."⁶. Taj opis najčešće završava formulacijom "Laka ti hrvatska zemlja".

Budući da su poginuli najčešće mladi ljudi, veći značaj njegove žrtve, a isto tako i veća tragedija njegovih bližnjih, iskazuje se riječima koje podsjećaju na tu činjenicu: "... najljepši dani tvoje mladosti..." ili: "... tvoji nedosanjani snovi..."⁷. Njegovu herojsku smrt rodbina najčešće naglašava formulacijom kojom se pored "boli" i "tuge" izražava i "ponos" zbog te njegove žrtve.

Jedan tekst se po svojoj intimnosti, vapaju i poetskom izrazu posebno izdvaja: *Bolno sjećanje* na Vladu Ivčića, koji je napisala njegova supruga u povodu navršениh šest mjeseci od njegove smrti te ga navodim (premda su u njegovoj osmrtnici bili svi navedeni elementi):

Stravičan utorak!
Užasna srijeda!
Jezivi četvrtak!
Ti na rodnom pragu.
Bijel!
Miran!
Leden!

Nije istina! Nije istina! Nije istina!

Još prije šest mjeseci i 12 dana
Smijale su se te modre oči
na mališane i na mene...
"Vidimo se sutra..." ostalo je
zauvijek u telefonskoj slušalici.
Dogodilo se ono - NIKADA
NIKADA VIŠE...
Kako bi dobro bilo umrijeti ovog proljeća
Jer moju molbu ne sluša nitko
A molim grane da ne cvjetaju tako
raskošno
I molim jorgovane da ne mirišu toliko
I molim ptice da ne pjevaju tako glasno
Kad ljubav moja spava
Kad zauvijek spava...
Kako bi dobro bilo umrijeti ovog proljeća
I među djelićima zvijezda u Svemiru
Potražiti te...
Znam da bih te ponovo prepoznala
Dobro je, tu si!...
A dalje ne može se ni reći ni zapisati...
Kako bi dobro bilo umrijeti ovog proljeća
Ali meni to nije dozvoljeno...
Dva para Tvojih očiju
Čekaju na me svakoga dana
Dva para Tvojih dragih očiju
Smiješe se i traže da se i ja smijem
Dva para tvojih modrih očiju
ne žele gledati moje suze
I zato ću ih gutati i potajno plakati
i ovog proljeća
i svih proljeća
ljeta
jeseni
i zima
koja me još dijele od Tebe
tvoja Lina
i tvoje dvije Zvezdice⁹.

POGREBI

I u pogrebima poginulih boraca ističu se visoko vrednovani razlozi njihove smrti, pa tako u oproštajnom govoru samoborski župnik Ivan Horvat navodi: "... naš brat koji je dao život da bi obranio našu domovinu Hrvatsku" ili: "Hvala na odvažnosti i ljepoti neumrlje duše Hrvatske koju nam ostaviste". Završava također sa: "Lahka ti bila hrvatska zemlja"¹⁰.

Pogrebi imaju sve oznake vojničkog pogreba: u pogrebnoj povorci idu uniformirani pripadnici oružanih snaga Hrvatske, mrtvački kovčeg je pokriven hrvatskom zastavom, a na počasno mjesto se stavljaju vijenci Mjesne zajednice Samobor izrađeni od crvenih i bijelih karanfila, često u obliku hrvatskoga grba (tj. onog dijela koji se kolokvijalno naziva *šahovnica*). Na vijencima je crveno-bijelo-plava ukrasna traka (u ovom slučaju označuje hrvatski nacionalni simbol, a ponovit će se na mnogim buketima cvijeća). Na krajevima trake je oslikan hrvatski grb. Pripadnik jedinice poginuloga ili predstavnik Mjesne zajednice drži oproštajni govor, a vod gardista ispaljuje tri počasna plotuna iz pušaka. Limena glazba je obvezna i na kraju svira hrvatsku himnu *Lijepa naša*.

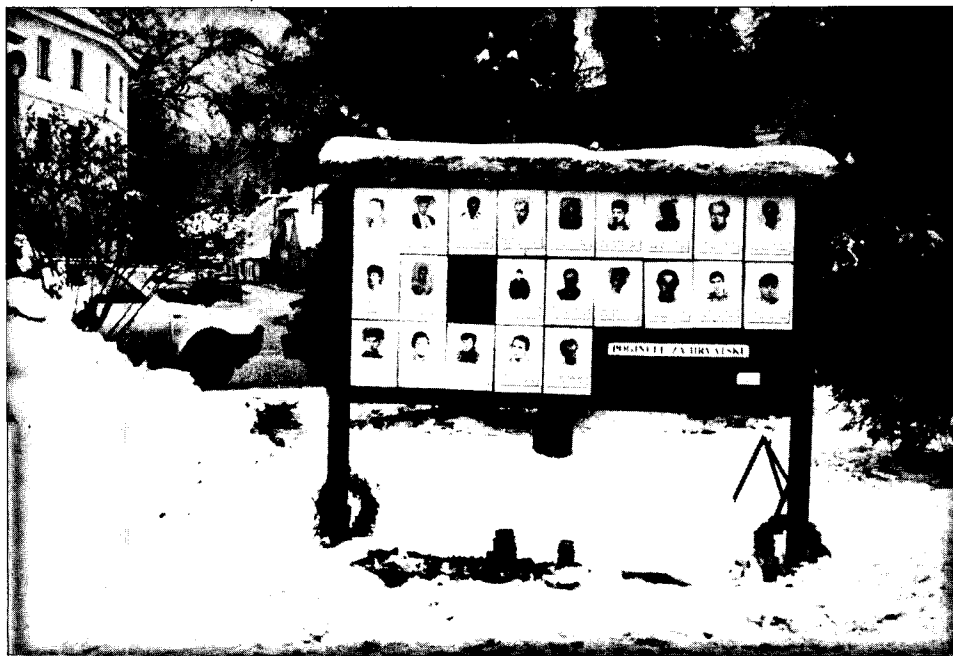
SPOMEN-OBILJEŽJE

U ritualima oko smrti boraca domovinskog rata izgleda da smrt Vlade Ivčića po bogatstvu i izražajnosti obilježavanja zauzima posebno mjesto. Njegov grob nalazi se u Rudama kod Samobora, a mjesto pogibije obilježeno je tzv. spomen-obilježjem u obliku spomen-ploče (Rajković, 1986:33). U šumi Trokut kod Novske nalazi se okomito postavljen kamen nepravilna oblika i obrađene prednje strane na kojoj je urezano njegovo ime i prezime, te datum njegove smrti. Taj kamen je dao postaviti njegov otac.

KOMEMORATIVNI PANO

Smrt poginulih dobila je još jedno obilježje u Samoboru. U studenom 1991. godine, nakon smrti nekoliko boraca, postavljen je pano s njihovim fotografijama. Na drvenim nogarima stavljena je drvena ploča na koju se stavljaju fotografije poginulih s imenom i prezimenom te s datumom rođenja i smrti ispod njih. One su staklom zaštićene od nevremena, a ispod njih je natpis "Poginuli za Hrvatsku". Fotografije stavljaju članovi Hrvatske pozadinske fornte.

Komemorativni pano postavljen je na središnji trg u Samoboru, stari trg, važan u povijesti Samobora. To je glavno okupljalište na kojemu se razmjenjuju sve informacije, na kojemu se održavaju najvažnije manifestacije iz društvenog, kulturnog i političkog života Samobora. To je javno mjesto par excellence. Zbog svega toga komemorativni pano je stalno pod kontrolom oka javnosti i oko njega već postoje neka događanja i neke priče.

Komemorativni pano s fotografijama poginulih boraca, Samobor, Božić 1991. Snimila I. Roćenović

GLASINE OKO SMRTI POGINULIH BORACA

Kako se podaci na komemorativnom panou neprestano prate pošto se stalno dodaju nove fotografije (i na kraju svibnja 1992. ih ima već 27), sve promjene se odmah uočavaju i na njih se reagira. Tako je zbog skidanja fotografije jednog poginulog gardiste i praznoga mjesta koje je pritom nastalo (to je mjesto bilo prazno dva ili tri mjeseca, kad su se fotografije samo pomakle za jedno mjesto unatrag i tako pokrile tu prazninu) došlo do čitave serije izmišljenih priča. Priče o uzrocima skidanja te fotografije (a da nitko od kazivača nije uspio zabilježiti o kojoj se fotografiji radi) kružile su po Samoboru i njegovoj okolici u različitim varijantama. Neke sam od njih zabilježila:

Prva varijanta:

Skinuta fotografija odnosi se na policajca Davora Vukasa, koji je, zajedno sa skupinom pripadnika MUP-a nastradao kod Borova Sela. Prije pogibije zamijenio je

rubacu, košulju s nekim od kasnije poginulih MUP-ovaca, te je tijelo tog poginulog poslano u Samobor, gdje je ožaljeno i pokopano kao tijelo Davora Vukasa. Otprilike dva mjeseca nakon pogreba Davor Vukas se pojavio živ na vratima svoje kuće. Majka je doživjela slom živaca kad ga je vidjela jer je bio sin jedinac. On je kasnije ispričao kako je došlo do zamjene *rubace* s jednim karlovačkim policajcem koji je nastradao. (Priča je izmišljena jer fotografija Davora Vukasa cijelo vrijeme stoji na panou kao druga po redu. I, naravno, nije se vratilo).

Druga varijanta izmišljene priče također se odnosi na njega:

Za vrijeme zadnje razmjene zarobljenika kod Pakraca, u Slavoniji (postoji varijanta i da je to bilo kod Kerestince kraj Samobora) Davor Vukas je zamijenio gardističku bluzu s drugim vojnikom koji je poginuo i ožaljen je i pokopan pod imenom Davora Vukasa. Kada se kasnije Davor Vukas pojavio živ na pragu kuće, majka je doživjela šok jer je nitko nije pripremio na njegov povratak.

Treća varijanta:

Skinuta se fotografija odnosi na Krešimira Purića, koji je s još dvojicom gardista, koji su kasnije poginuli - Davorom Kelemenom i Zlatkom Šabarićem, upao u neprijateljski rov pa se dugo nije znalo da li je živ. Otac ga je tražio svuda uz pomoć svog prijatelja Džoa Kalina, vlasnika poznatog restorana *Kalin* u Bregani. Tražili su ga preko Crvenog križa, čak do Ženeve, tražen je i u četničkom logoru, a tražio ga je i MUP Makedonije. Njegov otac je nekom čovjeku dao 100.000 DEM da mu izruči sina. (Ova priča je izmišljena jer je fotografija Krešimira Purića također na panou. Istina je da je bio zarobljen i da ga je otac tražio, ali je izmišljen način traženja. Ova priča o plaćanju nekome za uslugu također je izmišljena, a vjerojatno na temelju nečije pretpostavke o njegovu dobro stojećem materijalnu položaju budući da se radi o uglednom i uspješnom obrtniku).

Četvrta varijanta:

Ne zna se točno čija je skinuta fotografija, ali se zna da se radi o gardisti koji je zamijenio svoju gardističku jaknu, jer mu je bilo hladno, sa drugim gardistom. Ovaj drugi je poginuo, te je obavijest o njegovoj smrti, na osnovi dokumenata onog prvog stigla u Samobor i to u trenutku kad su sve pripreme za pogreb bile obavljene. Ukućani su doživjeli šok kad su ga ugledali živog na pragu kuće.

Peta varijanta:

Prazno mjesto na komemorativnom panou je trinaesto po redu i zato je preskočeno da ne bi donijelo nesreću ili smrt živim članovima obitelji poginulog. (Na fotografiji panoa se može vidjeti da to nije trinaesto mjesto po redu, već dvanaesto).

Šesta varijanta:

Gardist čija je fotografija skunuta je Slovenac, koji je također poginuo, ali mu se nije odmah znalo ime. Kad se saznalo da je Slovenac, tj. da nije Samoborac, skinut je s panoa¹¹.

Tragajući za istinitim razlozima praznoga mjesta na panou, došla sam do aktiviste Kriznoga štaba koji mi je naveo prave razloge: naime, radi se o gardisti koji je rođen u Samoboru, a roditelji mu žive u Banjaluci. Oni su Hrvati i željeli bi zamijeniti stan za Hrvatsku pa su molili da se fotografija ne stavlja dok ne zamijene stan kako ne bi netko iz Banjaluke saznao da im je sin poginuo kao hrvatski gardist, jer bi mogli imati zbog toga problema. Ovome gardisti je tek krajem svibnja izložena fotografija na panou, posljednja po redu jer je njegova sestra odobrila da se to napravi. Radi se o gardisti Anđelku Tuleu.

Ovih šest verzija izmišljenih priča pokazuje kako je smrt boraca nešto što se neposredno tiče čitave zajednice koja se onda prema njoj ponaša privajajući je u svojim iskazima o načinima njegove pogibije. Ove izmišljene priče svrstavaju se u kategoriju glasina, dakle priča o događajima koji jako uzbuđuju zajednicu, tako nastaju različite verzije priča u kojima je zadržana osnovna jezgra, ali je sve ostalo izmišljeno; takve se priče šire usmenim putem¹².

DOGAĐANJA OKO KOMEMORATIVNOGA PANOJA

Komemorativni pano na trgu u Samoboru u razdoblju od studenoga 1991. do kraja svibnja 1992. (tj. od postavljanja do trenutka kad pišem ovaj rad) postepeno je postalo mjesto na kojemu stanovnici općine izražavaju svoju sućut poginulima, ali ujedno i svoj identitet i svoju homogenost. Naime, ispred panoa se stalno stave cvijeće i svijeće. To je rezano cvijeće ili lončanice, od poljskog, preko vrtnog do uzgojenog u staklenicima, kao što su orhideja ili plamenac. Buketi su stavljeni u obične tegle s vodom ili u vaze ili su to vrlo luksuzno aranžirani svečani aranžmani s puno ukrasnih vrpce. Vrpce su najčešće u bojama crve-bijeli-plavi, koji ovdje, kao i na pogravnim vijencima, simboliziraju hrvatski nacionalni identitet. Cvijeće i svijeće stavlja rodbina poginulih, ali i prijatelji i nepoznati ljudi, te predstavnici službenih delegacija koje dolaze u Samobor. Mjesto je tijekom vremena postalo kultno mjesto koje se obogaćuje ritualima štovanja mrtvih uz pojedine datume godišnjeg kalendara. Obilježavanje nekih godišnjih blagdana jednako je istim takvim obilježavanjima samoborskih grobova. Međutim, oko panoa se obilježavaju i imendani i novoustanovljeni praznici Republike Hrvatske (Uskrs), te neki važni događaji iz kulturnog, društvenog i političkog života Samobora. Obilježavanje posebnih događaja započelo je oko Božića. Opisati ću pojedina događanja:

Božić

Ispod komemorativnog panoa stavljeni su vijenci izrađeni od grana zimzelene, povezani ukrasnim trakama, okićeni mašnjama, ukrasnim svežnjicima, paketićima, licitarskim srcima i ukrasnim zvonima. To je nakit koji se stavlja i na božićne i novogodišnje borove. Po jedan takav vijenac je stavljen uz svaku stranu postolja panoa. Ovakvi vijenci su, uz borove, noviji način obilježavanja Božića na grobovima, te svojom šarolikošću odvlače pažnju od onih starijih i još ponegdje prisutnih posuda sa zelenim vlačem izrasle pšenice koja je stavljena 4.XII., za Sv. Barbaru i ponekad sa crvenom jabukom *božićnicom*.

Cvetnica

Ove godine su se 12.IV. ispod panoa mogle vidjeti grana *drenka* i maslinova grančica, koje su stavljene uz kitice proljetnog cvijeća nakon blagoslova u crkvi. Iste takve grane ili kitice obogaćene erikom, bršljanom i vrbom ili opletene kao tzv. *košare* nose se i na samoborska groblja. *Komunalac*, poduzeće koje brine o javnim površinama u Samoboru u povodu ovog dana dalo je svoj dobrovoljni doprinos žrtvama rata. Nekoliko dana prije *Cvetnice* njegovi radnici su posadili cijelu gređicu raznobojnih maćuhica. Ranijih se godina na ovom mjestu nije sadilo cvijeće.

Vuzam, Vuzem (Uskrs)

Ove godine je obilježen 19.IV. ujedno i kao državni praznik Republike Hrvatske. S puno svježih cvjetnih kitica ukrašen je pano. Ovaj blagdan je obilježila aktivistkinja Hrvatske pozadinske fronte stavlajući za svakog poginulog borca na prostor ispred panoa jednu svijeću (u obliku lampiona) i to u tri reda, jednaka kao što su poredane fotografije na ploči. Ona tvrdi da je to stavila u svoje ime, osobno. Tradicijski se samoborski grobovi pored cvijeća obilježavaju uskršnjim jajima, *pisanicama*. Danas su one sve rjeđe i sve se više zamjenjuju procvjetalim granama okićenim najčešće umjetnim *pisanicama* (ovo je viđeno u Srednjoj Europi i ovdje oponašano). Mjesna zajednica Samobor je grobove poginulih boraca obilježila vijencima od crvenih i bijelih karanfila u obliku već spominjanog dijela hrvatskoga grba popularno nazvanoga *šahovnica* ukrašenog crveno-bijelo-plavom vrpcom s hrvatskim grbom na njezinim krajevima.

Imendan

19.III. na imendan poginulog borca Josipa Razuma iz Konščice, njegova djevojka je ispod panoa stavila vjenčić od bijelih karanfila s komadima bijeloga materijala između cvjetova (onakvoga iz kojega se izrađuje nevjestin veo). U sredini je stavljena bijela svijeća tipa lampiona. Njegov je imendan 19.III., na Dan Josipa zaručnika Blažene Djevice Marije, a djevojka stavlja vjenčić kako bi podsjetila na njihovo neostvoreno vjenčanje o kojemu su se nekada dogovarali.

Uz rodbinu i prijatelje i nepoznati ljudi štiju ovo mjesto. Tako je jedan veliki cvijet tzv. drvo života u tegli sa zemljom i ukrasnim mašnima crven-bijeli-plavi postavio Ante Novak iz Makarske i posvetio ga "poginulim gardistima", kako je napisao olovkom na prigodnoj čestitki o Uskrsu. Kad je nakon nekog vremena tekst izbljedio, netko je iz pozadinske fronte stavio u teglu malu limenu pločicu s natpisom "Ante Novak iz Makarske". Darovatelj cvijeta je čovjek koji je nekim poslom prošao kroz Samobor.

Ovo je mjesto tako postepeno dobilo obilježje spomenika heroja koji smo nazivali i *Spomenik junaku* ili *Spomenik neznanom junaku* jer ima slučajeva da se cvijeće ostavlja "poginulom gardisti" (formulirano u jednini). Tako je obitelj Kokolić postavila veliki cvjetni aranžman s trakom na kojoj piše "poginulom gardisti obitelj Kokolić". Predstavnici delgacije iz talijanske pokrajine Bergamo, koja je nekoliko puta slala pomoć Samoboru, postavili su raskošan cvjetni aranžman s vrpcom na kojoj piše:

"Delegacija Bergama slavno poginulima". I predsjednik Izvršnog vijeća grada Zagreba, Mladen Vedriš, postavio je veliki cvjetni aranžman krajem svibnja mjeseca, prilikom dolaska u službenu posjetu Samoboru.

Na neki način je prostor oko komemorativnoga panoa postao kulturnim mjestom, neka vrsta posvećenoga mjesta koje se ne smije okaljati njemu nedostojnim sadržajima. Kako se ove godine obilježava 750. godina postojanja općine Samobor, postavilo se pitanje gdje održati neke svečanosti koje su predviđene tim povodom. Organizatori svečanog koncerta tamburaškog društva "Ferdo Livadić", svjesni da bi javno mnijenje osudilo sviranje i pjevanje u blizini komemorativne ploče, nisu se usudili postaviti pozornicu na glavnom trgu (gdje se ona uvijek postavlja), već su to učinili u parku između hotela "Lavica" i Samoborskog muzeja.

Jedini je izuzetak napravljen u povodu dolaska kardinala Franje Kuharića i svečane mise koju je trebao održati na trgu. Očito se smatralo da ozbiljnost i religiozan sadržaj toga događaja neće vrijeđati prostor oko komemorativnoga panoa. Dogovoreno je s organizatorom, Hrvatskom kršćansko-demokratskom strankom, da se pozornica postavi u tom dijelu trga, ali i da se pano podigne na pozornicu te tako sačuva njegov poseban značaj. Popodne, 23.V., dan uoči svečane mise prisustvovala sam dizanju panoa te malom incidentu koji je nastao tim povodom. U grupi ljudi koja je radoznalo pratila dizanje panoa našao se i gardist koji je počeo vikati na radnike što diraju pano i premještaju ga, očito misleći da će se pano za ovu priliku maknuti s trga. Ovaj incident govori kako stanovnici ovoga kraja doživljavaju taj pano. Sa panoom su na pozornicu premještene i svijeće i cvijeće. Nakon svečane mise na kojoj je kardinal posebno isticao poginule borce, pano je vraćen na staro mjesto, zajedno sa svim priborom obogaćen još jednim svečanim cvjetnim aranžmanom, poklonom organizatora.

ZAKLJUČAK

Cilj je iznošenja ove građe pokazati kako općina Samobor, na čijem se prostoru izravno ne vodi rat, reagira na smrt svojih sugrađana poginulih na ratištima Hrvatske. Reakcije su spontane i nastale su kao izraz sućuti poginulima, ali i kao izraz vlastitoga identiteta koji se brani održavanjem starih i stvaranjem novih kulturnih oblika.

BILJEŠKE

- ¹ Ovu temu nastavljam istraživati i za ovaj skup predstavljam samo jedan dio materijala.
- ² Sve poginule žrtve domovinskog rata u daljem tekstu ću nazivati borcima budući da su među njima prisutni pripadnici različitih segmenata oružanih snaga Hrvatske: to su pripadnici MUP-a (prve dvije žrtve nastradale 26.VII 1991. sa čitavom grupom u Borovu Selu bili su pripadnici MUP-a), pripadnici Zbora narodne garde i pripadnici Teritorijalne obrane, kasnije nazvane Pričuvom Zbora narodne garde.

- ³ Nastradali borci su: Branko Vuk, Davor Vukas, Marijan Parlov, Milan Rapljenović, Vlado Ivčić, Davor Kelemen, Rajko Turk, Marijan Milković, Ivo Udovičić, Zvonko Liktar, Nenad Beljak, Tomislav Vpžić, Miljenko Novosel, Maksimilijan Puš, Slavko Vojak, Tomislav Pejić, Nenad Sučić, Dražen Ratković, Josip Ruklić, Nenad Bogunović, Krešimir Purić, Zlatko Šabarić, Dražen Derdić, Nenad Jakovlić, Josip Razum, Božidar Rudar i Anđelko Tule.
- ⁴ *Sjećanje* na Davora Vukasa, *Večernji list*, 3.II 1992.
- ⁵ *Samoborski list*, 1.II 1992.
- ⁶ *In memoriam* za Davora Kelemena, *Samoborski list*, 2.V 1992.
- ⁷ *Ibidem*.
- ⁸ *Ibidem*.
- ⁹ *Ibidem*. Ovo je ujedno najduže *Sjećanje* koje sam vidjela u samoborskim novinama.
- ¹⁰ Na pogrebu Davora Kelemena i Rajka Turka.
- ¹¹ Ovdje neću navoditi imena kazivača zbog njihove zaštite.
- ¹² Zahvaljujem dr. Maji Bošković-Stulli na pomoći oko svrstavanja ovih priča u odgovarajuću kategoriju.

LITERATURA

Rajković, Zorica: Spomen - obilježja žrtvama prometnih nesreća, *Narodna umjetnost* 13, Zagreb, 1976, str. 27-56.

Rihtman-Auguštin, Dunja: Novinske osmrtnice, *Narodna umjetnost* 15, Zagreb, 1978, str. 117-175.

RITUALS COMMEMORATING DECEASED CROATIAN SOLDIERS (SAMOBOR)

Summary

The author has noted the rituals commemorating deceased Croatian soldiers in the small town of Samobor near Zagreb in the period between July 1991 and June 1992. Newspaper death notices and commemorative texts, funerals, memorial signs on the spot at which the death took place, the commemorative board with the photographs of killed soldiers placed on the central square in Samobor and its decoration at certain dates (e. g. Christmas, Easter, etc.), all bear witness to different ways of expressing compassion and to efforts at preserving the integrity of the community. A larger section of the paper relates stories concerning the death of the soldier whose photograph disappeared from the commemorative board.